

"נקודה טובה" לפרשת "תולדות" – על הבחירה החופשית

הזכות הבסיסית ביותר של האדם היא **לבחור את דרכו בחיים בעצמו** ולעשות את ההחלטות שלו לבד. זו המשמעות הבסיסית ביותר של הדמוקרטיה.

ריבוננו של עולם, הוא הוא שנתן את האפשרות והזכות לאדם - לבחור בדרך בה רוצה הוא ללכת. בעוד ששאר הנבראים פועלים לפי אינסטינקטים, הרי שהאדם - נזר הבריאה, פועל לפי שכל, הבנה ורצון.

"אֵת הַחַיִּים וְאֵת הַטּוֹב וְאֵת הַמְּנוּת וְאֵת הַרְעָה" ... "נִתְּנִי לְפָנֶיךָ", אומר רבש"ע לאדם. ומייעץ לו: "וּבְחַרְתָּ בְּחַיִּים..." (דברים ל, טו - יט).

חוק יסוד אלוקי זה - "חוק חופש הבחירה", הוא הבסיס והמקור לחוקי החירות האנושית: חופש האמונה והמחשבה, חופש העיתונות והפרסום, חופש ההתאגדות והמחאה, חופש החינוך והדעה ועוד ועוד...

עד כמה בחירתו של האדם חופשית?

עד כמה נתוני הפתיחה של חיינו - התורשה הביולוגית שלנו והחברה שלתוכה נולדנו, משפיעים על בחירתנו ומגבילים אותה?!

את תפיסת העולם היהודית בנושא **הבחירה החופשית**, הציג רבי משה בן מיימון - הרמב"ם בצורה מרתקת. להלן מעט מדבריו (הלכות תשובה, פרק ה):

1. **רשות** (זכות בחירה...) לכל אדם **נתונה** אם **רצה** להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו. מצאיות זו הינה יחידאית בבריאה כולה - לאדם בלבד.

2. **אין הבורא כופה** בני האדם **ולא גוזר עליהן** לעשות טובה או רעה, אלא הכל מסור להם.

3. לו צדקות/רשעותו של האדם היתה נקבעת בגזירת ה' ולא בבחירתו החופשית של האדם, אם כן, מדוע ה' נתן לנו תורה ומצוות וכן, על מה אם כן, ה' נותן שכר ועונש לאדם על מעשיו (אם בעצם, הבחירה וההחלטה האם ומה לעשות, אינן שלו...). זאת ועוד, מדוע ה' שלח עשרות נביאים שינסו לעורר את לב העם לתשובה, אם הבחירה החופשית לעשות טוב אינה ביד האדם?!

אמנם נתוני הפתיחה ותנאי ההתחלה של האדם (מגדר, תכונות גופניות, משפחה ועוד) נקבעים על ידי הבורא, אולם מרגע זה ואילך, האדם הינו עצמאי. בשולי הדברים נעיר, כי שכרו של האדם נקבע על פי מעשיו ומאמציו, ביחס לנתוני הפתיחה הפרטיים שקיבל ולא ביחס לסולם "ניקוד" אחיד לאנושות כולה.

יעקב ועשיו, תאומים היו. שניהם נולדו ב"כרס אחת" ובהריון אחד. יעקב גדל להיות "איש תם יושב אוהלים" ואילו עשיו גדל להיות "איש יודע ציד איש שדה". ביטוי שמשמעותו על פי חז"ל - איש אלים, גס, בריון, רמאי, גזלן, רוצח ואנס ...

לכאורה, נטיות אלה היו טבועות בו - בעשיו, מלידתו. שהרי הכתוב קוראו "אדמוני", ביטוי שעל פי חז"ל מעיד על נטייתו ותורשתו הגנטית/ביולוגית מלידה לשפוך דם. אם כך, הרי הוא לכאורה טול - בחירה ואינו אשם בפשעיו?!

"נקודה טובה" לפרשת השבוע - רעיון מן הפרשה, במבט עכשווי

הפסיכולוגיה המודרנית עסקה ועדיין עוסקת בשאלה, כיצד התורשה הגנטית מחד והחברה מאידך, משפיעים על התפתחות אישיותו של האדם. בשנות השמונים בוצע ניסוי באוניברסיטת מינסוטה בארה"ב, ע"י פרופ' תומאס בוצ'ארד. במהלך הניסוי נבדקו ורואיינו עשרות **תאומים זהים** (בעלי מטען גנטי זהה), שהופרדו בלידתם וגדלו בסביבות שונות.

בנושאים רבים, היה דמיון רב בין התאומים, כגון: אותם פחדים, אותם תחביבים, אותה נטייה רומנטית לפזר מכתבי אהבה, אותו מנהג לכסוס ציפורניים, אותה שיטה לקרוא עיתונים מהסוף להתחלה, אפילו מתן אותם שמות לכלב...

אולם, בעוד ש-רמת המתאם (ההתאמה) בין התאומים בתחום האינטליגנציה היתה גבוהה - 86%, הרי שרמת המתאם בתחום ההתנהגות ונועם ההליכות, היתה הרבה יותר נמוכה - רק 42%.

מחקר זה הראה בבירור, שלחברה בה גדל האדם ולחינוך הניתן לו (וכמובן גם לסביבה החברתית בה הוא בוחר להיות ולחיות...), יש השפעה מכרעת בעיצוב האישיות, הרבה מעל ומעבר לתורשה ולתכונות המולדות והגנטיות שלו.

אם כן, כיצד מתמודדים עם תכונות ונטיות מולדות (ביולוגיות) שליליות?

מי שנולד ב"מזל מאדים" ויש לו נטיה לשפוך דם, מוטב לחנך אותו להיות שוחט או מוהל (או כירורג...) וכך הוא יוכל לתעל ולכווין את תכונותיו אלה, לאפיקים חיוביים (שבת קנו, ע"א).

"חֲנֹךְ לְנֶעַר עַל פִּי דָרְפוֹ", מייעץ שלמה המלך החכם מכל אדם. התאם את הדרך והגישה החינוכית, לאישיותו ואופיו של החניך. ואם כך תעשה, או אז, החינוך שלך יצליח ויחזיק מעמד למשך שנים רבות, עד לזקנתו של החניך/בן/תלמיד: "גַם פִּי יִזְקֶנָה לֹא יִסוּר מִמֶּנָּה" (משלי פרק כב, ו).

התובנה היסודית שלנו היא, שהאדם הוא האחראי היחיד למעשיו. ואכן, גם בעולם המודרני, מהווה עקרון אחריותו של האדם (הנורמלי והשפוי) למעשיו, אבן יסוד במערכות החברה, החוק והמשפט.

אמר רבי יוחנן: "אלמלא לא נתנה תורה (או אז היינו צריכים לנסח בעצמינו לבד את ה'קוד האתי והמוסרי שלנו), היינו (יכולים ללמוד מן החיות שסביבנו, עקרונות רבים. היינו) למדים (לומדים) **צניעות מחתול** (שמכסה צואתו) ו**גזל מנמלה** (שאינה לוקחת גרגיר חיטה מנמלה אחרת) ועריות מיונה (שבני הזוג נאמנים זה לזה)" (יעירובין ק, ע"ב). **גם אנו נוכל ללמוד פרק בנושא ההתמודדות עם התורשה הגנטית/ביולוגית מ-חיה. והפעם, מ-לביאה.**

הספר "**לחופש נולדה**" - Born Free, מספר על הלביאה אלוה (קניה, 1956), שהתייתמה, גודלה על ידי ג'ורג' וג'וי אדמסון ואחר כך שוחררה לטבע וחזרה להיות חיה בר.

אלזה עברה שני מהפכים. בראשון הסתגלה (ביוזמתה) לחיים בין בני אנוש (לא, זה לא היה אילוף!) ועשתה מאמצים לבלום את הדחפים שלה ולסגל לעצמה אורחות החיים עם "משפחתה האנושית" (למשל, לא לטרוף אותם...). ובשני, היא חזרה להיות חיה בר, תוך שהיא שומרת על קשר עם "משפחתה האנושית".

עם התבגרותה "**נטלה אלזה את גורלה בכפותיה שלה**" כשעברה לחלק את זמנה בין חיי בר עצמאיים לבין בני הזוג אדמסון. אלזה התחברה לאריה בר, ילדה שלושה גורים וטיפלה בהם. היא הייתה הלביאה הראשונה, שהצליחה להתאקלם בטבע, לאחר שגודלה על ידי בני אדם. אלזה חיה בין שני עולמות. היא פיתחה יכולת לעבור בין-רגע מחיים עם בני אדם לחיי בר, כאשר אף בעת להט הצייד, היא מרסנת את עצמה כלפי האנשים שסביבה...

קשה להאמין, אבל כנראה שאפילו חיה הפועלת מכוחם של דחפים ואינסטינקטים (ולא מכוחה של תבונה אנושית), יכולה לרסן את עצמה ולהתגבר על תורשתה הביולוגית ועל הדחפים הקמאיים/בראשתיים/טבעיים, הטבועים בה...

"נקודה טובה" לפרשת השבוע - רעיון מן הפרשה, במבט עכשווי

למרות שזו לא "בחירה" אינטלקטואלית, שכלית ותבונית, כפי שאנו רואים ומכירים אצל בני האדם (עליה דיבר הרמב"ם בראש דברינו), עדיין לפנינו 'סוג של' התמודדות עם התורשה הביולוגית, תוך יצירת התנהגות 'שונה' ו'אחרת' ממה שמכתיבים האינסטינקטים...

לימים שימש סיפור מדהים זה, כנושא ל- 14 ספרים וחמישה סרטים...

הלביאה אלוה - "לחופש נולדה". החופש שלה היה לקחת את "גורלה בכפותיה שלה", להתעלות מעל דחפיה הביולוגיים ולבחור לחיות בשני עולמות גם יחד.

גם כל אחד מאיתנו, "לחופש נולד" - החופש לבחור!

כדברי הרמב"ם אותם הבאנו בראש דברינו: **רשות** (זכות בחירה...) לכל אדם **נתונה** אם **רצה** להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע, היכולת והרשות בידו...

"וּבַחֲרֵתְּ בְחַיִּים..."

נסיים בשירה של נורית גלרון (לחן: יהודה פוליקר), "**בת יענה**" (כן, עוד לקח מבעל חיים נוסף, והפעם, כיצד לא להתנהג):

בת יענה, בת יענה, איפה הראש שלך נמצא?
בת יענה?
בחוף נושבות רוחות כבדות,
הבית בסכנה.
עיניך הרואות - הן לא רואות,
בת יענה.

בת יענה, בת יענה, איפה הראש שלך נמצא?
בת יענה?
בחוף שדות שרופים אין ספור,
את לא מבינה.
גם לך כבר אין מקום לנבור,
בת יענה.

בת יענה, קומי מתחי את צווארך!
זה הולך ומתדפק, זה מגיע אל סף דלתך!
בת יענה, הוציאי את הראש מתוך האדמה!
בת יענה!

אני קורא בשורות אלה, תביעה מן האדם לא לטמון את ראשו בחול ולא להתחבא מאחורי תירוצים שונים (ככה אני... ככה נולדתי...), אלא להרים את ראשו, לזקוף את קומתו, לקחת את גורלו בידיו ולהתמודד עם האיומים והרוחות הכבדות המנשבות בחוץ... מתוך אחריות אישית ובחירה חופשית...

מרכת שבת eLife

משה רוט

מייל: rothmoshe@gmail.com

ארכיון "נקודה טובה": <http://www.pirsuma.com/parasha.php?cat=261>

נא לשמור על קדושת הגליון ולהכניסו לגניזה לאחר השימוש.

יש לך הערה או הארה? אשמח לקבל למייל הנ"ל.

אהבת? הפץ בין חברים.